

GEEN BETER VRIEND DAN GELDEKEN IN DE HAND

Renate Dorrestein

In 1985 werd de Anna Bijns Stichting opgericht 'ter bevordering van de erkenning van de vrouwelijke canon in de letteren'. Het was een idee van Elly de Waard, die er vervolgens Anja Meulenbelt bij haalde die mij erbij betrok die Caroline van Tuyl introduceerde: net als in het versje over de hond die de kat achtervolgde die de rat achternazat die snoepte van de havermout. Aan de keukentafel van Elly richtten wij vieren onze stichting op, die als hoofddoel zou hebben het toekennen van de Anna Bijns Prijs, een speciale onderscheiding voor 'de vrouwelijke stem' in de literatuur. Het zou een prijs voor een geheel oeuvre zijn, elke twee jaar uitgereikt in afwisselend de categorieën proza en poëzie, en toegekend aan een vrouwelijke auteur die tot dan toe ten onrechte door de literaire kritiek was veronachtzaamd.

Wij waren De Drie Musketers, met De Waard als onze D'Artagnan, dat zagen we beslist niet bescheiden. Het was onze bedoeling 'het seksime' in het literaire bedrijf aan de kaak te stellen en tegelijkertijd de scheve verhoudingen aldaar recht te trekken. In het hele boekenvak bestond toentertijd de magische verhouding één op zes: er was telkens maar één vrouwelijke recensent, uitgever of redacteur van een literair tijdschrift tegenover zes mannelijke collega's. Dat werd weerspiegeld in het prijzenbeleid. Vrouwelijke auteurs kwamen er in dat opzicht beslist bekaaid af. Nederlands meest prestigieuze literaire onderscheiding, de P.C. Hooftprijs, was op dat moment bij voorbeeld 35 maal uitgereikt, waarvan slechts vier keer aan een vrouw. Werk aan de winkel dus.

De lancering van ons initiatief deed veel stof opwaaien. Bij de beoordeling van literair werk, zo stelden onze opposanten verontwaardigd in de media, ging het louter om de kwaliteit, en kwaliteit had geen geslacht. Maar zo simpel lag het natuurlijk niet. Want wie bepaalde wat kwaliteit was? Wie bepaalde wat mooi en geslaagd zou heten en wat onder de maat of mislukt zou worden genoemd? Gedurende de hele literatuurgeschiedenis waren het mannen geweest die de keuzes maakten. En het resultaat van dit proces was dat veel literair werk van vrouwen als niet-relevant terzijde was geschoven

Het bleek geen populaire boodschap. En we maakten het nog erger door minzaam te verklaren dat mannelijke auteurs best ook voor de Anna Bijns Prijs in aanmerking konden komen, mits uiteraard, zij even goed waren als vrouwelijke. Een toonaangevend columnist verzuchtte hierop onder grote bijval: 'Maar wie, in 's hemelsnaam, zou er ooit *willen* schrijven als een vrouw?' Dat maakte in elk geval zichtbaar hoezeer er automatisch met twee maten werd gemeten.

Temidden van al dit kabaal bereikte ons welgeteld één brief van een mannelijke auteur, die zichzelf onomwonden in onze aandacht aanbeval. Het zou hem een eer en genoegen zijn, zo schreef hij, om voor de Anna Bijns Prijs genomineerd te worden. Van alle schrijvers in Nederland achtte hij zich de meest vrouwelijke, en daar was hij trots op. Was getekend: Gerard Reve.

Omdat we wilden dat onze onderscheiding een waardige evenknie van de P.C. Hooftprijs zou zijn, en even begerenswaardig, moest het eraan verbonden prijzengeld even groot zijn. Tienduizend gulden was in die dagen een astronomisch bedrag. Hoe moesten we jaar in, jaar uit, aan zoveel geld zien te komen? We gingen weer aan de keukentafel zitten, schonken een stevige neut in, wierpen links en rechts wat ideeën op, en enkele dagen later huurden Elly de Waard en ik het complete Amsterdamse Concertgebouw af voor een groot benefietfeest. Het 'Vrouwenboekenbal' stond hiermee in de steigers, en we waren, zonder een cent op zak, een verplichting van twintigduizend gulden aan het Concertgebouw aangegaan. Maar als je niet groot dacht, werd het nooit iets. Eén keer goed doorpakken, en we zouden de buit voor jaren binnenhalen.

We vonden een keur aan vrouwelijke artiesten bereid om belangeloos voor ons op te treden. Van ~~Janney~~ Arean tot Pia Beck, van Theater Persona tot Fay Lovski, van Karin Bloemen tot Adelheid Roosen, van Mathilde Santing tot Brigitte Kaandorp: iedereen deed mee. Onder schrijfsters was het enthousiasme zo mogelijk nog groter. Of je nou Andres Burnier uitnodigde, Neeltje Maria Min, Hermine de Graaff of Monika van Paemel: niemand zei nee tegen een optreden op het Vrouwenboekenbal. Bij de firma Campari weekten we een speciale 'Anna Bijns cocktail' los, couturière Fong Leng stelde kleding beschikbaar voor de presentatrices, met de NS werd gesproken over het inzetten van een 'Anna Bijns Express' buiten de dienstregeling om, de goederen die op een veiling in het Concertgebouw extra geld in het laadje moesten brengen, stroomden binnen, en Remco Campert was bereid

om als enige man, onze officiële *token man*, op het vrouwenboekenbal op te treden. Het persbericht kon de deur uit.

Daarin vermeldden we dat er voor 'mannelijke bezoekers een toeslag op basis van de CBS-inkomstencijfers' gold. De roze dameskaartjes kostten veertig gulden, de blauwe herenkaartjes moesten vijftig piek opbrengen. Niet iedereen zag er de mop van in.

Anna Bijns (1493 – 1575) zou zelf vast en zeker volop hebben genoten van alle commotie. We kozen deze dwarse middeleeuwse dichteres niet voor niets als schutpatrones.

Bijna een eeuw voordat P.C. Hooft aan zijn literaire carrière begon, was Anna Bijns al aan het werk. Zij is niet alleen een van de grondlegsters van de Nederlandstalige literatuur, maar ook is zij in de literatuurgeschiedenis de allereerste zelfstandig schrijvende vrouw: ze zocht niet, zoals haar voorgangsters Suster Bertken of Hadewijch, de bescherming van het huwelijk of het klooster. Haar leven lang heeft ze in haar eigen levensonderhoud voorzien door les te geven op een schooltje bij haar thuis, in de Keizerstraat in Antwerpen.

Als onafhankelijke vrouw en kunstenares mengde Anna Bijns zich stoutmoedig in de grote maatschappelijke kwesties van haar tijd en schreef daar haar refreien over. Met name de hervormingen van Luther moesten het in haar werk ontgelden, maar ze hekelde net zo gemakkelijk de geestelijken van de Rooms Katholieke kerk. In haar verzen, die onverschrokken, vitaal en aanstekelijk van toon zijn, verhief zij, met volle inzet van haar hele persoon en met gebruikmaking van de scherpste verbale middelen, haar stem tegen zaken die haar niet welgevallig waren. Al even gepassioneerd is de liefdeslyriek die Bijns heeft nagelaten, want als wereldlijke vrouw had zij vanzelfsprekend ook wereldlijke besognes. Tot op dit moment spreken haar liefdesgedichten aan, door hun tijdloze hartstocht en door de vindingrijke en herkenbare beeldspraak.

Het artistieke isolement waarin Anna Bijns als dichteres leefde, moet heel groot zijn geweest. Als vrouw kon ze immers geen lid worden van een rederijkerskamer. Haar omstandigheden lieten duidelijk zien wat het betekende een vrouw te zijn in een door mannen gedomineerde maatschappij, zo stelde het stichtingsbestuur gretig en met regelmaat vast. We hadden helaas alleen Anna Bijns' eigen refereinen om ons een beeld te vormen over haar leven. Er bestond zelfs geen

portret van haar. De enige overgeleverde beeltenis was een spotprentje, door een tijdgenoot in de marge van een manuscript geschetst. Maar in dat kleine tekeningetje werd Bijns volgens ons raak gekarakteriseerd: als een vrouw die haar tong tegen de wereld uitstak.

Dit spotprentje werd het beeldmerk van de Anna Bijns Stichting.

Na het succesvolle vrouwenboekenbal - dat de stichting voldoende fondsen opleverde om het een flinke tijd te kunnen uitzingen - kon de eerste onafhankelijke jury worden benoemd om 'de vrouwelijke stem in de literatuur' te bekronen. Maar wat, was nu de prangende vraag, behelsde die vrouwelijke stem eigenlijk? Je hoefde maar naar Bijns zelf te kijken om te zien dat we hier niet met een eenduidig begrip te maken hadden: zij was in haar werk zowel teder als strijdbaar, ze kon spotten, klagen, stichten, ontroeren en verketteren.

Naar goed feministisch gebruik van die dagen maakten wij een lange, democratische lijst van elementen waarin 'de vrouwelijke stem' zich zou kunnen onderscheiden. We vermoedden dat die stem zou kunnen blijken te spreken over onderwerpen die nooit belangrijk genoeg waren bevonden om tot literair thema verheven te worden. Zoals Virginia Woolf het ooit kernachtig samenvatte: 'Dit is een onbelangrijk boek, want het gaat over de gevoelens van vrouwen in een huiskamer.' We vermoedden bovendien dat er sprake zou zijn van een andersoortige verbeelding van de thematiek. Van een verklanking van gevoelens bij voorbeeld, die door mannen niet als mooi, goed of adequaat herkend werden. 'Ik voelde me als een theezakje dat in lauw water was gedompeld,' schreef de dichteres Micky Walvisch over een teleurstellende seksuele ontmoeting. Haar werk werd door de kritiek als smakeloos en ontoereikend terzijde geschoven. Smakeloos? Ontoereikend? Hier werd juist treffend een ervaring die traditioneel vooral aan vrouwen was voorbehouden, uitgedrukt in beeldspraak geënt op een al evenzeer traditioneel vrouwenterrein, het huishouden!

We vermoedden dat de vrouwelijke stem het verder ook nog zou kunnen uitschreeuwen over onderwerpen waarover een dame hoort te zwijgen. En dat deze stem aandacht zou schenken aan veronachtzaamde personages in onze literatuur, zoals kinderen, of aan een ander soort vrouwen dan die eeuwige Maria's en Magdalena's uit het wereldboekenbezit. We vermoedden zelfs dat de vrouwelijke stem zich zou kunnen uiten in het verlangen de werkelijkheid geheel te verlaten

aangezien de werkelijkheid 'mannelijk gedefinieerd' was (ja, die tijd en dat jargon zijn er echt geweest).

We vermoedden, kortom, dat er vele vrouwelijke stemmen zouden blijken te bestaan. Met als gemeenschappelijk element wellicht, het tarten of overschrijden van gangbaar geachte normen, literaire zowel als maatschappelijke.

De eerste Anna Bijns Prijs werd in 1986, door een jury bestaande uit Frida Balk-Smit Duyzentkunst, Liesbeth Brandt Corstius, Angèle Manteau, Anja Meulenbelt, Marga Minco en Rudi Wester, toegekend aan Josepha Mendels. Wat het stichtingsbestuur had gehoopt, gebeurde: Mendels' werk beleefde een ware revival en menige herdruk. De publieke opinie was in één klap om. 'In deze winnares wordt de Anna Bijns Prijs geëerd,' luidde een van de commentaren.

Na Josepha Mendels ging de prijs naar Ellen Warmond (1987), Inez van Dullemen (1989), Christine D'hean (1991), Elisabeth Keesing (1993), Hanny Michaelis (1995), Aya Zikken (1997) en Helene Nolthenius (1999).

Nu, in het nieuwe millennium, acht het bestuur van de Anna Bijns Stichting (inmiddels bestaande uit Marjo van Soest, Caroline van Tuyl en Renate Dorrestein) het raadzaam om de bakens enigszins te verzetten. Op een aantal punten is het literaire klimaat voor vrouwelijke auteurs inmiddels sterk verbeterd – misschien ook wel een beetje mede dankzij de activiteiten van de stichting. Deze bundel biedt een inventarisatie van de huidige stand van zaken met betrekking tot schrijfsters en de vraag in welke opzichten hun geslacht medebepalend is voor hun werk en de receptie daarvan. Daaruit blijkt in elk geval dat de noodzaak tot 'rehabilitatie' van 'ondergeschoven' schrijfsters is afgenomen. Een belangrijk criterium bij het toekennen van de Anna Bijns Prijs kan voortaan dus vervallen. En dat brengt bijna automatisch met zich mee dat in het vervolg ook niet meer per definitie een geheel oeuvre zal worden bekroond. Een oeuvre in aanbouw kan best ook meedingen. En nu we toch bezig zijn met veranderen: waarom niet wat speelser omspringen met de strenge categorieën proza en poëzie? Per keer een genre kiezen – bij voorbeeld het korte verhaal of het essay – geeft net wat meer pep aan de hele zaak. Onveranderd daarbij blijft de primaire doelstelling van de Anna Bijns Stichting: het bevorderen van de canonisering van het werk van vrouwelijke auteurs. Een nieuw bestuur (Yra van Diik, Esther Jansma, Marion Oskamp, Daniëlle Serdiin en Manon Lohhoff) zal daar de

komende jaren, te beginnen met de prijsuitreiking in 2001, onvermoeibaar mee doorgaan.

In haar wijsheid heeft dit bestuur tijdens haar eerste vergadering meteen besloten korte metten te maken met de bedaagde zuinigheid van ons, oude Bijns-taarten van weleer. Indachtig Anna Bijns' eigen motto 'Geen beter vriend dan geldeken in de hand', is het prijzengeld pardoes verhoogd tot vijftwintigduizend gulden. En zo gaat de enige onafhankelijke literaire onderscheiding van Nederland, geboren uit particulier initiatief en niet gesteund door subsidie van de overheid of sponsoring van een boekhandelsketen, een nieuwe toekomst tegemoet.

Moge de Anna Bijns Prijs nog vele, vele malen worden toegekend, en roem en glorie brengen aan de ontvangsters ervan. Uw bijval wordt graag tegemoetgezien in de vorm van een gift op postbanknummer 50 38 276, t.n.v. de Anna Bijns Stichting, Aerdenhout.